

**ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ, РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ РАДІОЕКОЛОГІЧНОГО
КОМПЛЕКСУ В СУСПІЛЬНОМУ РОЗВИТКУ ТА В СИСТЕМІ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ**

У статті досліджуються особливості та значення радіоекологічного комплексу, висвітлюються основні концепції щодо формування основ удосконалення організації системи екологічної безпеки в трансформаційний період. Розглядається радіаційна безпека як важлива складова загальної проблеми екологічно безпечного розвитку.

В статье исследуются особенности и значение радиозэкологического комплекса, освещаются основные концепции по формированию основ совершенствования организации системы экологической безопасности в трансформационный период. Рассматривается радиационная безопасность как важная составляющая общей проблемы экологически безопасного развития.

This article investigates the features and radiological significance of the complex, covers basic concepts of the forms of improvement of the system of ecological security in the transformation period. The author considered radiation safety as an important part of the general problem of environmentally sound development.

Ключові слова: радіоекологічний комплекс, радіоекологічна безпека, екологічна безпека, екологічна політика, радіаційна безпека.

Сучасний соціально-економічний розвиток України, інтеграція у світове співтовариство потребує пошуку і розробки нових методів підвищення ефективності усіх сфер діяльності, повнішого використання наявних ресурсів. Перехід господарства України до ринкових форм функціонування пов'язаний з неефективним та нераціональним використанням природних ресурсів. Наслідком цього є суттєве зниження рівня еколого-економічної безпеки в умовах транснаціональної економіки. Збіг перехідного періоду з посиленням процесів глобалізації, інтеграції і регіоналізації породжує нові складні умови розвитку та методів управління. Основними напрямками сучасної соціально-економічної політики є екологізація суспільного виробництва та забезпечення економічної та екологічної безпеки життєдіяльності населення і природних екосистем.

У загальному комплексі проблем забезпечення радіоекологічної безпеки є ті, що належать до так званої системи державних інтересів. Необхідність виділення самостійної економічної системи державних інтересів пов'язана з розбіжністю мотивацій ринкових відносин та із завданнями держави по забезпеченню безпеки населення. Підсистема державних інтересів повинна мати підвищену стійкість до будь-яких ринкових коливань. В цілому вона має бути спрямована на вирішення завдань забезпечення національної економічної безпеки держави.

Складовою частиною національної безпеки, поряд з економічною, політичною, військовою, є екологічна. Зокрема, радіоекологічна безпека, яка тісно взаємопов'язана із забезпеченням сталого розвитку країни та її регіонів. У Концепції сталого розвитку України цей розвиток визначений як «процес

гармонізації продуктивних сил. Забезпечення задоволення необхідних потреб всіх членів суспільства за умов збереження й постійного відновлення цілісного навколишнього природного середовища, створення можливостей для рівноваги між його потенціалом і вимогами людей всіх поколінь». Класичним є погляд на сталий розвиток як на такий, що забезпечує необхідний рівень стабільності та гармонійності людської діяльності, характеризується певним колом взаємопов'язаних факторів та сприяє підвищенню екологічної безпеки.

Основною метою концепції є: формування основ удосконалення організації системи екологічної безпеки в трансформаційний період; удосконалення державного управління із застосуванням найважливіших елементів системи регулювання використанням природних ресурсів і охорони навколишнього середовища; урахування головних екологічних загроз і негативних наявних тенденцій.

Забезпечення екологічної безпеки в системі національної безпеки спирається на екологічну парадигму розвитку як на цілеспрямовану екологічну політику держави, ту ідеальну теоретичну модель взаємовідносин економіки і довкілля, за умов наявного розвитку продуктивних сил, що має забезпечити оптимальну життєдіяльність і відтворення населення.

Екологічна безпека є складовою сталого розвитку, який спрямований на розв'язання проблем, пов'язаних з нею, через інституційні та організаційні засади господарювання, актуалізацію екологічних пріоритетів життєдіяльності, створення умов сталого використання природних ресурсів. Вона відображає рівень сталості і трансформаційності, рівень готовності суспільства до гармонійного співіснування господарських систем. Оцінка сталості виражається станом навколишнього середовища і механізмом регулювання екологічної безпеки.

Сучасний науково-технічний розвиток супроводжується суттєвими змінами у природному середовищі і у соціально-економічній структурі суспільства. Швидшими темпами йде освоєння мінеральних ресурсів: у біосфері поширюється багато елементів земної кори, зокрема радіоактивних, прихованих раніше у геологічних шарах. Розвиток промислового і сільськогосподарського виробництва супроводжується зростанням негативного впливу на біотичні компоненти біосфери. Зростають масштаби вилучення органічної сировини із біотичних компонентів біосфери.

Екологічні проблеми, форми їх проявів неоднакові в різних природних і соціально-економічних регіонах. Важливе значення у визначенні специфіки екологічно безпечного розвитку в різних природних регіонах мають природно-кліматичні умови (природні умови, природні ресурси), які у комплексі визначають специфічні риси динаміки природного середовища регіону. Тому при формуванні заходів радіаційно безпечного розвитку повинні враховуватись специфічні особливості регіонів з різними природними умовами. Істотні відмінності у гостроті, формі прояву радіаційно негативної

(несприятливої) ситуації, обумовлені, перш за все, рівнем екологічного розвитку різних територій. Оцінка проблеми радіаційної безпеки з позицій системного аналізу дає можливість зробити висновок про необхідність докорінного перегляду напряму розвитку комплексу галузей радіаційного виробництва, технічної і технологічної політики загалом, економічних і правових заходів у сфері використання ядерних ресурсів і продуктів виробництва, об'єктів, які використовують джерела іонізуючого випромінювання.

Проблема радіаційно безпечного розвитку має низку суттєвих регіональних особливостей, пов'язаних з природними обмеженнями, що об'єктивно проявляються і накладаються на екологічно доцільний розвиток недостатніми економічними можливостями, які не дозволяють найбільш раціонально розв'язувати нагальні проблеми, зокрема соціального характеру. Це сприяє докорінній перебудові, яка спрямована на екологічно і радіаційно безпечний розвиток, переорієнтацію функціонування основних компонентів радіоекологічного комплексу, незалежно від джерел і причин складної екологічної ситуації на різних територіях. Важливо сконцентрувати зусилля, спрямовані на ліквідацію тенденції збільшення рівня антропогенного забруднення усього природного середовища, зокрема радіоактивними компонентами, реалізацію превентивних заходів щодо стабілізації та поліпшення екологічної обстановки в цілому. Для цього потрібно докорінно перебудувати економічний механізм, який забезпечує економіко-екологічне оптимальне природокористування, зокрема у сфері ядерної енергетики, стійкий соціально-економічний розвиток.

Насамперед, необхідно посилювати роль екологічних критеріїв при формуванні нової нормативно-правової бази для прийняття економічних і технічних рішень в управлінні ядерним виробництвом і розвитку регіональних господарських комплексів, в ефективному розвитку, розміщенні та використанні джерел іонізуючого випромінювання.

У проблемі антропогенного радіаційного забруднення природного середовища виділяються два основні рівні: національний (локальний, регіональний і загальний для усієї території країни) і міжнародний (міждержавний і глобальний). Основне забруднення (в тому числі радіонуклідами) міжнародних природних систем генерується у межах національних кордонів окремих держав, а потім поширюється на інші країни і міжнародні об'єкти природи.

Ідентифікація основних видів і форм негативного антропогенного впливу на макро- і мікросередовище життя людини та виявлення їх негативних наслідків почало формуватися дослідниками наприкінці 50-х - початку 60-х років нашого століття. Нині це одне з найважливіших завдань, яке у сукупності з науковими проблемами формування економічного механізму екологічно безпечного розвитку, потребує свого найшвидшого вирішення. Звідси

впливає актуальність розробки економіко-екологічної проблеми радіаційно безпечного соціально-економічного розвитку суспільства на основі формування економічного механізму екологічного регулювання використання джерел іонізуючого випромінювання і діяльності радіаційно небезпечних об'єктів.

Організаційно-економічний зміст радіоекологічного комплексу є ступенем ресурсних і організаційних його можливостей, який розташований на території даного регіону і забезпечує єдиний радіаційно безпечний науково-виробничий цикл.

Основні положення, що повинні враховуватися при оцінці ефективності господарської діяльності радіоекологічного комплексу або окремо діючого підприємства, у якому використовуються джерела іонізуючого випромінювання, наступні: оцінка збитків від діяльності; компенсація збитків від порушення екологічної рівноваги; попередження можливих аварій і небезпек для навколишнього середовища і населення. Їх дотримання дозволить поєднати економічне зростання із соціальним захистом населення.

Перехід до сталого розвитку передбачає: орієнтацію на концепцію, що відхиляє однозначний взаємозв'язок між розвитком і зростанням; відмову від досягнення стандартів життя економічно розвитих країнах як від мети розвитку; максимізацію місцевого економічного самозабезпечення. Тому вихідними положеннями, принципами концепції розвитку радіоекологічного комплексу в перехідний період повинні бути: визнання абсолютної цінності всіх природних об'єктів; недопущення ніякого техногенного втручання в життя цих об'єктів; видобуток твердих, рідких і газоподібних ресурсів із земельних надр повинний оцінюватися тими наслідками, що виникають при надзвичайних ситуаціях. Побудована на цих принципах структура радіоекологічного комплексу, що може бути реалізована і модернізована на основі економічних критеріїв, дозволить усунути протиріччя між необхідними темпами його розвитку і руйнівною дією на природу і соціум.

Причинно-наслідковий аналіз проблем розвитку радіоекологічного комплексу дозволив визначити основні організаційно-економічні механізми комплексного підходу до визначення його сутності та структури. Визначення основної сукупності, ролі та значення його складових в соціально-економічному розвитку країни дозволяє виділити базові позиції формування, функціонування та ефективного управління комплексом.

Економіко-екологічна ситуація, яка склалась, показує, що основними причинами кризової екологічної ситуації в діяльності радіоекологічного комплексу стали такі основні фактори:

1. Різке збільшення виробництва промислової продукції і енергії. У зв'язку з цим здійснювалось і здійснюється масове перетворення матеріалів та енергії із концентрованих форм, характерних для природного середовища у такі, що розпоршуються і розкладаються у природному середовищі. Це, в свою чергу,

призводить до змін у масовому масштабі фізичної, хімічної і біологічної якості атмосфери, гідросфери і літосфери.

2. У результаті розвитку господарської діяльності, разом зі зростанням виробництва матеріальних благ, усе більше матеріалів і енергії повертаються у навколишнє середовище у вигляді відходів.

Сучасні науково-технічні досягнення у галузі фізичної і хімічної технології обумовили проникнення у світові біологічні системи специфічних штучно синтезованих компонентів, що не мають аналогів у природному середовищі і, відповідно, не мають адекватних адаптаційних механізмів.

Поряд з методами прямого державного впливу на підприємства і споживачів необхідно використовувати методи ринкового регулювання з метою досягнення тих завдань, які визначені екологічними програмами. Прикладом може служити ідея створення ринку прав на забруднення середовища.

Сучасна система господарювання характеризується низьким соціальним статусом проблем природокористування і охорони навколишнього середовища. Одна з основних причин, яка породила таку ситуацію є відсутність усвідомлення того, що охорона навколишнього середовища, як економічна проблема, має глибокі соціальні наслідки.

В цьому контексті зростає роль ядерної безпеки, враховуючи швидкі темпи нарощення ядерного виробництва, що ускладнює проблему розвитку радіоекологічного комплексу.

Таким чином, враховуючи усе сказане, автор статті наголошує, що ефективний і оптимальний, з точки зору виробництва і безпеки, розвиток такого інтегрованого утворення специфічного характеру сприятиме реалізації нової еколого-безпечної парадигми соціально-економічного розвитку країни.

Список використаних джерел:

1. Алпеев А.С. Аспекты «культуры безопасности» и деятельность, связанная с регулированием безопасности ОИЯИ // Ядерные измерительно-информационные технологии. – 2008. – №3 (27). – С.61-65.
2. Барбашев С.В. Теоретичні підходи до забезпечення екологічної безпеки ядерних установок // Ядерні та радіаційні технології. – 2006. – т.6. – № 3-4. – С.47-51.
3. Батий В.Г. Развитие методов повышения радиационной безопасности при реализации практической деятельности на объекте «Укрытие» // «Проблеми безпеки атомних станцій і Чорнобиля». – 2006. – Вип.5. – С.119- 128.
4. Бутко М.П. Регіональні особливості економічних трансформацій в перехідній економіці України. – К.: «Знання України», 2005. – 475 с.
5. Валігун Н.П., Рогожинська О.О. Забезпечення якості науково-технічної підтримки державного регулювання ядерної та радіаційної безпеки// Ядерна та радіаційна безпека. – 2008 – Вип.1.